

(030047) Cal 7e

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

2007 EKİM 2012

حرف الجيم

جائز

راجع: إياحة، جواز، حكم.

جائزة

لغة:

لها معانٍ متعدّدة، والمراد منها هنا هو العطيّة،
وهي واحدة العطايا.

وأصلها الجواز التي تشتقّ منه معانٍ كثيرة،
مثل:

جاز الطريق: سلكه، وجاز المحلّ الفلاني:
خلفه وراءه، وجاز النهر: عبره، وأجاز البيع: أمضاه
وأنفذه، والجواز: صكّ المسافر.

جائحة

لغة:

من الجَوْح: الاستئصال، ومنه الجائحة، وهي
الشدة التي تجتاح المال من سنةٍ أو فتنةٍ، يقال:
جاحتهم الجائحة، وأجاحتهم، وجاح الله ماله
وأجاحه، أي أهلكه بالجائحة^(١).

اصطلاحاً:

الذي ورد في فقهننا بهذا المعنى هو الآفة،
والتلف، والتلف السماوي، ونحو ذلك.

راجع: تلف.

(١) الصحاح، والمصباح المنير: «جوح».

المكافآت

-Mühafizat

الهادى الى موضوعات نهج البلاغة ٥٢٤

٥١٥

Din eğitimi ve öğretiminde mükafat ve ceza. AY, Mehmet Emin. Doktora. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1992. 236 s., 162 ref.
Danışman: Y.Doç.Dr.Mustafa Öcal. Dili: Tr.

18 MAYIS 1998

المجازات والمكافآت

Mühafizat

الهادى الى موضوعات نهج البلاغة ٤١٩

478

محمد رؤاس قلعة جي ، الموسوعة الفقهية الميسرة ، المجلد الاول ،
بيروت ٢٠٠٠ . ص. 619-618 . ISAM KTP DN. 81566

caize

جائزة:

- ١ - تعريف: الجائزة هي العطية على معروف:
- ٢ - حكمها: تجوز العطية على عمل الخير تشجيعاً عليه.
ويجوز أخذ جوائز السلطان إن كان لها سبب مشروع، كالتفوق العلمي والأدبي والرياضي أو التفوق في الإنتاج، ونحو ذلك. ولا يجوز أخذها إن لم يكن لها سبب مشروع، كدفع السلطان جوائز لمؤيديه، على تأييدهم إياه، ومنعها عن معارضيه، لمعارضتهم إياه.
- ٣ - الجائزة على المسابقات: انظر: (مسابقة).

MADDE YA TERTANGGAPAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

23 MAYIS 2002

a more southerly route with the rebuilt section of the Hijaz Railway [see further, **ḤIḌJĀZ RAILWAY**].

Syria, too, has constructed a new railway to link the oilfields near its eastern frontier with the coast at Latakia. However, in the Middle East generally, as in Europe, roads have, since the Second World War, superseded railways as the principal means of communication.

In North Africa, the French, in the late 19th century, constructed a main rail line through Algeria from Morocco to Tunis, with branches over the Atlas Mountains to Bechar, Djelfa and Touggourt. Morocco, since gaining independence in 1965, has extended and improved its rail network, and has plans for new lines to the mining districts of the former Spanish Sahara south of Marrakesh. Libya has plans for a line along the coast, but so far has only one short line between Benghazi and Al Marj. The Tunisian line ends at Gabès, and the line along the Egyptian coast, so celebrated in the Second World War, terminates at al-Mu'arrid on the Libyan frontier, just short of Tobruk.

In Java, the Dutch completed in 1873 a short line from Samarang on the north coast to Jogjakarta on the south. This was supplemented in 1906 by a long east-west line from Batavia to Surabaya.

Bibliography: Information is highly scattered. The Admiralty Handbooks, Naval Intelligence Division, London, issued during the Second World War, pay considerable attention to railways and describe routes and stations (see, e.g. *Persia; Syria; Palestine and Transjordan; Iraq and the Persian Gulf; Turkey; Egypt*). Of specific studies, see R. Hill, *Sudan transport. A history of railway, marine and river services in the Republic of the Sudan*, London 1965; H. Mejcher, *Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich*, in *Geschichte und Gesellschaft*, i/4 (1975), 447-81; M. Satow and R. Desmond, *Railways of the Raj*, London 1980; P. Luft, *The Persian Railway Syndicate and British railway policy in Iran*, in R.I. Lawless (ed.), *The Gulf in the early 20th century: foreign institutions and local responses*, Univ. of Durham, CME and IS, Occasional Papers 31, Durham 1988, 158-215; Kadhem K.F. Al-Rawi, *The railway system of Iraq: its construction, administration and political importance (1914-1923)*, diss., Leeds University 1989, unpubl. The feasibility of railway connections through eastern Persia and Afghanistan between the Imperial Russian railways to Central Asia and the British Indian railway system in Baluchistan (never in fact to materialise) was discussed by G.N. Curzon in his *Persia and the Persian question*, London 1892, i, 236-41.

(W.C. BRICE)

ŞILA (A.), lit. "connection", "what is connected".
1. In grammar.

Here the meaning is lit. "adjunct". It is a syntactical term which denotes in the grammatical literature following Sībawayhi the clause which complements such word classes termed *maṣūl* as the relative pronouns *alladhī*, *man*, *mā*, *ayy*- and the subordinative *an*, *anna*. Its early development may be reconstructed as follows. Elements of two different Greek systems of parts of speech were imported synchronously into Arabic by the earliest Arab grammarians: an Aristotelian tripartite division of noun and verbs as meaningful elements and another "meaningless" (ἄσημος) part whose function is "conjunction" (Gr. σύνδεσμος, Syr. *esarā*; and Dionysius Thrax's eight-part division, which is also dichotomised into the two major parts and the other "adjunct" parts (Syr. *nekpá*, documented in Elias of Ṭirhān). A significant Syriac modification of this

division concerns the status of the article (4th part, ἄρθρον), whose absence in this language forced the native grammarians to either ignore it or annex it to the class of prepositions. In this class, *d-* is the closest to the relative function of the article ὁ and *B, D, L* represent the "oblique" accusative, genitive and dative cases respectively. In the early Arabic grammatical treatises *şila* and its synonyms *hashw*, *zā'id*, *faql* and *laghw* reflect earlier formulations of the categories borrowed from the two systems of their Greek and Syriac predecessors. On the one hand, *şila* is a "meaningless" unit which functions as a conjunction and fills up gaps, just like σύνδεσμος in the Dionysian system or even as its sub-group, termed παρακληρωματικὸς (Syr. *memalyānā* = *hashw*), exemplified by a stock of redundant words. On the other, this category known mainly as *zā'id* denotes the class of prepositions. It reflects the above-mentioned Syriac conception of noun cases. Sībawayhi's employment of *şila* as relative clause seems to have originated from identification of *alladhī* with the relative sense of ἄρθρον or its rendition in Syriac as *sharīthā/arthērōn*. Al-Farrā' still preserved such a broader application of the term *şila* for relative clauses.

On the morpho-phonetic plane, *şila/waṣl* "conjoins" words and parts of the same word. Genetic relation with **𐤒𐤓𐤐** was offered by Guidi. Its relation to ὁφεν (Syr. *mhayydānā*) is not clear.

In non-grammatical literature, *şila* appears in its various denotations mentioned above. In two early exegetical works of the 2nd century A.H. it takes the sense and function of "redundant" words and word segments. In the Dījābirian corpus *şilāt* and *hurūf al-şila* are both the prepositions and the prosthetic *alif*. Al-Fārābī's account of classes of particles includes *wāşilāt* which reflects Dionysius' ἄρθρον class with the article, *alladhī*, the vocative particle and a few additions. The metrical term *şila* is closely related to the redundant, "gap filling" function. It appears in *Kutāb al-Ayn* as *şila* (iv, 158) and in al-Akhfash's *al-Kawāfi* as *waṣl* (10, 32, 81).

Bibliography: W. Wright, *A grammar of the Arabic language*; I. Guidi, *Sull'origine delle masore semitiche*, in *BISO*, i (1876-7), 430-4; F. Rundgren, *Über den griechischen Einfluß auf die arabische Nationalgrammatik*, in *AUU*, N.S. ii/5 (1976), 119-44; al-Farrā', *Ma'ānī 'l-Kur'ān*, i-iii, Cairo 1955-72; al-Akhfash, *K. al-Kawāfi*, Cairo 1970; G. Goldenberg, *Alladhī al-maṣdariyya*, in *ZAL*, xxviii (1994), 7-35; J.B. Segal, *The diacritical point and the accents in Syriac*, London 1953; A. Moberg, *Buch der Strahlen*, Leipzig 1907, ii, *Zur Terminologie*; C.H.M. Versteegh, *Arabic grammar and Qur'ānic exegesis in early Islam*, Leiden 1993; P. Kraus, *Jābir ibn Ḥayyān*, Paris 1986; H. Gäje, *Die Gliederung der sprachlichen Zeichen nach al-Fārābī*, in *Isl.*, xlvii (1971), 1-24; Fārābī, *K. al-Afzāz al-musta'mala fī 'l-mantiq*, ed. M. Mahdi, Beirut 1968.

(R. TALMON)

2. In literature.

Here, it denotes the continuation, the complement of a work (Dozy, *Suppl.*, ii, 813). Thus it is said of the *Şila* of al-Farḡhānī (see below): "it is a book which is a continuation of the *Annales* of Ibn Djarīr" (*waşala bihi ta'rikh Ibn Djarīr*) (Yakūt, *Udaba'*, vi, 426/xviii, 44).

1. *The genre of complements in Arabic*

The generic term which denotes them is *mutammima* (pl. *mutammimāt*), "supplement/complement": not only *şila* but also *dhayl* (pl. *dhuyūl*, less frequently *adh-yāl*), *jā'ut/jawāt*, *ukmāl*, *mustadrak/istadrāk*, *takmil*, *takmila*, *tālī*, *tamām*, *tatimma*, *zawā'id*, *ziyādāt*, etc. The semantic

Islamic Economics Series—3

2872

Public Duties in Islam

The Institution of the *Hisba* *pozetinde*

by

al-Shaykh al-Imām Ibn Taymīya

Translated from the Arabic

by

MUHTAR HOLLAND

Introduction and
editorial notes by

KHURSHID AHMAD

The Islamic Foundation

Ushshafat, 30, 53, 69, 83, 87, 89-90, 95,
99, 102, 107, 114, 120, 131, 135

Çizme

Arap Edebiyatında Şiirle Kazanma

Y.Doç.Dr. Kenan DEMİRAYAK *

Bilindiği gibi medih klasik Arap şiirinin şairlerce en çok işlenen türlerinden biridir. Şiirin medih türünü işlemeyi sevmeyen el-'Abbâs b. el-Ahnef (ölm.198/814)¹ vb. gibi şairler olduğu gibi bu türü dinî veya siyasi bir bağlılık nedeniyle işleyen veya savaşan iki kabile arasındaki, öldürülen kimselerin diyetlerini ödemeyi üstlenmek suretiyle savaşı sona erdiren Benü Murre kabilesinin seçkin iki mensubu Herim b. Sinân ve el-Hâris b. 'Avf gibi kimseleri samimi duygular ve gerçek vasıflarıyla öven Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ölm. m.610) gibi şairler de vardır. Zuheyr, Herim b. Sinân'ın bağışlarından bıkmış ve utanarak ondan köşe bucak kaçır olmuştur.² Bu tür şairler daha sonraları da herkesin takdir ve beğenisini kazanmıştır. Nitekim Hz. Ömer, Zuheyr'in şiirini değerlendirirken "O, şahısları yalnızca gerçek vasıflarıyla medheder" der.³ Yine Hz. Ömer, Herim b. Sinân'ın oğullarından birine Zuheyr'in Herim ailesi hakkında neler söylediğini sorduğunda Herim'in oğlu onun bazı şiirlerini okumuş, Hz. Ömer şiiri çok beğenmiş, Herim'in oğlu "Fakat biz ona bol miktarda bağışta bulunuyorduk" deyince Hz. Ömer, "Sizin ona verdikleriniz yok olup gitti, fakat onun size verdiği şeyler baki kalmıştır"⁴ demek suretiyle Zuheyr ve şiirini takdirle karşılamıştır.

Ya medih türü şiir nazmından imtina eden ya da nazmettiği medhinde samimi ve gerçekçi olan bu iki grup yanında bir üçüncü grup şairler de vardır ki, bu şairler şiiri, özellikle şiirin medih, hiciv ve mersiye türünü ya geçimlerini temin etmek, ya da servetlerine daha çok mal katmak amacıyla işlemişlerdir. Burada örneklerle açıklamaya çalışacağımız "şiirle kazanma" yolunu tutan bu üçüncü grup şairler bunu bir meslek haline getirenlerdir.

Şairlerin kişisel ihtiyaçlarının yanısıra şairin medhi vasıtasıyla insanlar arasında bir mevki ve şöhret elde etmek isteyen, şairin övgü dolu sözleriyle ruhunu tatmin etmek veya şiir vasıtasıyla adının ebedileştirilmesini yahut siyasi veya şahsi amaçlarının gerçekleştirilmesi hususunda şairin yardımını sağlamak isteyen ve bu amaçla kendisini öven şaire bol ihsanlar yağdıran memduhların şairlerin şiiri bir kazanç vasıtası addetmesinde etkin bir rolü olduğu şüphesizdir.

Emeviler döneminde halifeler ve devlet adamları şiir ve şairleri kendilerini destekleyecek en önemli unsurlardan biri olarak itihaz ederek halkı kendi hakimiyetlerini kabule teşvik etmelerini yahut kendi aleyhlerine propagandayı bırakmalarını sağlamak amacıyla şairlere ikramda çok ileri gitmişler, bu sebeple şaire atıyye vermeye "Kat-i lisan" tabirini kullanmışlar, dillerini siyasi muarızlarına karşı bir silah olarak kullanmak amacıyla şairleri teşvik etmişlerdir.

Abbasiler döneminde el-Mansûr şairlere fazla iltifat etmeyince şairler de Alevilere meyletmişler, el-Mansur'a karşı Medine'de hilafet ilan eden Muhammed b. 'Abdillâh'ın mevkii şairlerin de yardımıyla büyük bir önem kazanmış, el-Mansur bu ihtilal ateşini söndürüncüye kadar pek çok meşakkat çekmiş, el-Mansur'dan sonra gelen Abbasi halifeleri bu durumu göz önüne alarak şairleri kızdırmaktan çekinmeye ve kendilerini ihsan ve atıyyelere garketmeye başlamışlardır.⁵ Mesela el-Mehdî toplam altı beyitlik bir şiiri mukabilinde Selm el-Hâsir (ölm. 186/802)'e altmış bin dirhem ve altmış elbise verilmesini emretmiş,⁶ el-Hâdî bir şiirine karşılık Mervân b. Ebî

MADDE YAYINDAN
SONRA GELİR DOKÜMAN

19 NİSAN 2002

Caize

Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi:

CAİZE

Muzaffer DOĞAN*

ÖZET

Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıl sonlarından itibaren taşra ve merkez idarî birimlerine yapılan atamalardan caize adı altında para alınmıyordu. Caize ödemeleri önceleri rüşvet sınıfında değerlendirilirken, zamanla devletin meşru bir uygulaması hâline geldi. Padişah, sadrazam ve sadaret kethüdasının aldıkları meblağlar, kendi hazinelerinin finans kaynaklarından birisiydi. Caize, tarihî seyir içerisinde üzerinde yapılan çeşitli değişikliklerle düzenli bir gelir şekline dönüştü ve maaş sistemine geçişte devlet için bir kriter oluşturdu.

Anahtar Kelimeler

Caize, avâid, gelir, maaş, rüşvet, hazine, atama.

Osmanlı imparatorluğu bürokratlarının gelirleri, tahsisât (timar, has, zeamet) ve maaş türü gelirler (ulufe, şehriye) gibi genel bir tasnife sokular bile bir devlet memurunun standart yıllık gelir rakamlarını vermekten uzak kalırlar. Bu durum piramidin tepesini oluşturan üst *ricâl* için daha üst seviyede geçerlidir. Devlet erkini teorik anlamda da olsa tümüyle elinde bulunduran padişah ve bu erki onun vekilleri sıfatıyla kullanan üst bürokrasiyi oluşturan *ricâl* ve bürokratik organizasyonu yürüten daha alt birimlerin şefleri zamanla kendilerine bahşedilen otoriteyi temsil etme gücü yanında malî açıdan da buna eş düşen imtiyazların sahibi oldular. Devlet, üst yönetime bu imtiyazları verirken yine devlet adına harcama yapma koşuluyla kendilerinin de “hazine” olarak niteledikleri maddî kaynaklara sahip olma şansını tanıdı. Dolayısıyla merkezdeki yüksek memurîyetlerin gelirleri sıradan bir maaş veya tahsisat boyutlarının oldukça üzerinde seviyelerde görünmektedir. Câize de bu kaynakların önemli kısmını teşkil eden bir gelir kalemiydi. Bu gelir biriminin ortaya çıkışı ve tahsil şekli uzun süre rüşvet ithamlarının veya tanımlamalarının da

*Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Britannica, 8/335.

جوان

صریم، بحر ← مستحدث

صغیر، بحر ← مستحدث

صلم (salm)، در لغت به معنی بریدن گوش و در اصطلاح عروض، یکی از زحاف* های عروضی است؛ بدین صورت که وتد مفروق از آخر رکن* مفعولات بیفتد و به جای «مفعول» ی باقی مانده، «فعلن» بگذارند و نیز می توان این اصطلاح را در مورد انداختن وتد مفروق از آخر رکن «فاعلاتن» نیز به کار برد؛ چنان که از فاعلاتن «فعلن» بماند. رکنی که چنین زحافی در آن صورت گیرد، اصلم* می نامند.

منابع: دره نجفی، ۲۸-۲۷؛ فرهنگ اصطلاحات ادبی، شریعت،

۱۱۰۵؛ فرهنگ بلاغی - ادبی، ۷۳۸/۲؛ فرهنگ عروضی، ۶۱-۶۲؛

المعجم، ۵۳-۵۹؛ واژه نامه هنر شاعری، ۱۷۷؛ وزن شعر فارسی، ۲۵۸.

صفری

صله (se.le)/صلت/صلا، از ریشه وصل، در لغت به معنی پیوستن و در اصطلاح، دادن وجه و مال رایگان، چون زکات، نذور، کفارات و صدقات را گویند، اما در اصطلاح ادبی جایزه ای نقدی یا جنسی، مانند پارچه، زمین و اسب بوده است که شاهان شاهزادگان، فرماندهان سپاه و دیوانسالاران بلند پایه، چون وزیران، مستوفیان و ولایتداران در ازای مدحی که شاعران از آنان می کردند به ایشان می دادند. مدیحه سرایی به پیروی از شعر عرب از همان طلوع شعر فارسی در این زبان رواج گرفت و برخی از نخستین شاعران زبان فارسی، چون محمد بن وصیف سیستانی، بسام کورد خارجی و محمد بن مخلف سگزی در سرودن اشعار مدحی استاد و بلند آوازه بودند. معمولاً شاعران مدیحه گوی، وابسته به دربارها بودند و از کار به داستان دستگاه دیوانی در شمار می آمدند و از دیوان، وظیفه و راتبه می گرفتند. آن‌ها به مناسبت‌هایی چون فرا رسیدن نوروز، مهرگان، سده، اعیاد دینی، پیروزی‌های شاهان در جنگ‌ها، حضور ایشان در جاهای ویژه (مانند حضور ابوالمظفر چغانی در داغگاه یا حضور محمود غزنوی در باغ فیروزی) ایشان را مدح* می گفتند و چنانچه آن شعر مدحی پسند خاطر شاه می افتاد، افزون بر

صبر - آری شود ولیک به خون جگر شود.» برخی صدر را جزء اول هر دو مصراع می دانند. ۲- رکنی است که به معاقبت* حرفی پس از خود، تحت زحاف* قرار گیرد. برای نمونه، فاعلاتن فاعلاتن صدر است؛ زیرا از فاعلاتن اول، به معاقبت الف فاعلاتن آخر، حرف «ن» افتاده است.

منابع: بدایع الافکار، ۷۸؛ حدائق السحر، ۱۸؛ دره نجفی، ۱۱۵؛ فرهنگ

بلاغی - ادبی، ۷۳۵/۲؛ فرهنگ عروضی، ۶۱؛ فنون بلاغت و

صناعات ادبی، ۶۷؛ لغت نامه، زیر «صدر»؛ المعجم، ۶۵؛ واژه نامه هنر

شاعری، ۴۵.

صفری

صرف (sarf)/تکواژشناسی/ مورفولوژی (morphology)، در لغت به معنی گردانیدن، بازگردانیدن کودک از مدرسه، تغییر دادن، واژگون کردن چیزی، به کار بردن، خرج کردن، تغییر دادن واژه، گذرانیدن، نیز تبدیل کردن هر پولی به پول دیگر است. علم صرف که یکی از انواع علوم ادبی است، به بررسی ساختار درونی واژگان و عناصر واژگانی آن می پردازد. صرف دربرگیرنده فرایندهای دستوری تصریف و اشتقاق* است. تصریف نمایانگر مقولاتی مانند شخص، زمان و حالت است. در زبان‌شناسی، کوچک‌ترین واحد در تجزیه و تحلیل دستوری و نیز کوچک‌ترین واحد نقش‌دار را که واژه‌ها از آن ساخته می شوند، تکواژ (morpheme) می نامند. پس تکواژشناسی /صرف، شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که به بررسی سنتی ساخت واژه‌ها، ویژگی‌های تکواژها و چگونگی ترکیب آن‌ها می پردازد. در تعریف دیگر، نقل کردن صیغه‌های مختلف یک واژه، همراه با بررسی حرکات حروف، افزایش و کاهش حروف، قلب، ابدال و ادغام نیز از مباحث علم صرف است. بنابر آنچه گفته شد تفاوت بنیادی میان اشتقاق و صرف آن است که اشتقاق از ریشه، جوهر و ماده یک واژه سخن می گوید، در حالی که صرف درباره هیئت ظاهری مانند نشانه‌های مفرد، جمع، مذکر، مؤنث و تغییرات پایانی اسم‌ها و فعل‌ها بحث می کند.

منابع: تاریخ ادبیات ایران، همایی، ۱۴؛ دایرة المعارف ادبیات و

صنعت تاجیک، ۱/۵۲-۵۱؛ درباره ترجمه، ۱۴۲؛ فرهنگ اندیشه نو،

زیر «تکواژ» و «تکواژشناسی»؛ فرهنگ فارسی، زیر «صرف»؛

فرهنگ لاروس، زیر «صرف»؛ لغت نامه، زیر «اشتقاق» و

«صرف»؛ واژه یاب، زیر «صرف»؛ محمد غلامرضایی، «ادب و

مفاهیم آن»، گیهان فرهنگی، سال ۴، شماره ۳، ص ۳۲

جائزه

عهده گیرم یا برسطاط ایشان قدم بگذارم مگر برای رفع پریشانی مؤمنی یا رهانیدن او از بند اسارت، و یا ادا کردن قرض او باشد... ای زیاد اکنون که چیزی از کارهای ایشان را عهده دار شدی به برادران دینی خود احسان کن که این [کفاره] در ازای آن باشد... (النظام/السیاسی فی الاسلام، ۱۱۷).

بایان حکومت جور، در تمامی کتب آسمانی و احادیث دینی این نوید روحبخش آمده که روزگاری فرا می‌رسد که سراسر جهان از لوٹ وجود ستمکاران پاک می‌شود، و همه جا را عدل و داد فرا می‌گیرد، مؤمنان وظیفه دارند که پیوسته در انتظار آن روز باشند، و برای رسیدن به آن دولت کریمه مهیا شوند و دیگران را نیز به آن متوجه کنند. قرآن مجید فرموده است: *وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ* نگاهشتیم که البته بندگان صالح من زمین را به ارث خواهند برد (انبیاء، ۱۰۵). از پیامبر اکرم (ص) به طرق بسیار روایت آمده که «حضرت مهدی (عج) زمین را از قسط و عدل پر کنند، همچنانکه پر از جور و ظلم شده باشد» و از حضرت امام حسین (ع) روایت شده که: «اگر از عمر دنیا جز یک روز باقی نماند، خداوند آن یک روز آن قدر طولانی خواهد کرد تا اینکه مردی از فرزندانم خروج کند و زمین را پر از عدل و قسط سازد، همچنانکه از ستم و بیداد پر شده باشد» (کمال/الدین، ۲۸۰۱). مرحوم آیه‌الله موسوی اصفهانی گفته است «و احادیثی که به این مضمون وارد شده دلالت می‌کند که حکام و رؤسا و قضات در آخرالزمان بر مردم ستم می‌کنند و به اصطلاح «جائر» هستند، بر خودشان نیز ظلم می‌کنند، پس هرگاه حضرت قائم (عج) ظهور کند، جور را رفع نماید و در حکومت بین مردم عدالت را حکمفرما سازد و ریشه و شاخه ظالمین را قطع می‌کند تا جایی که عدلش همه عالم را فراگیرد، و احدی بر دیگری ظلم نخواهند کرد» (مکیال/المکارم، ۱۴۹۱).

منابع: در متن مقاله آمده است. سید مهدی حائری

Caize

جائزه، مؤنث جائز از جاز بجوز در لغت به معنی (القَطِیَّةُ علی سبیل الإکرام) یا دادن چیزی به دیگری به غرض احترام و تکریم او و در اصطلاح فقهای امامیه نیز در همین معنی لیکن با کمی توسعه به کار رفته، به گونه‌ای که شامل مواردی است نظیر پاداش و یا اموالی که پادشاهان و حکومتگران به طرفداران و ثناگویان خود می‌پردازند و یا برندگان مسابقات دریافت می‌کنند.

حکم شرعی جائزه، اصل اولی در مطلق جائزه به نظر فقهای امامیه جائز و حلال و مشروع بودن دادن جائزه به دیگران و گرفتن و تصرف نمودن در جائزه می‌باشد. براین حکم به سه دلیل استدلال کرده‌اند: ۱/ اصل، مقصود اصل اولی یا اصالة الحلیة است که همانا حلیت مطلق تصرفات است مگر مواردی که در شرع

رسول الله مخالفت ورزیده و با بندگان خدا به تعدی و گناه و ستم و فساد رفتار می‌کند، ولی با گفتار و کردار خویش نسبت به آن حاکم مخالفتی نشان ندهد و تندی نکند، برخداوند لازم است که او را با همان حاکم [در دوزخ] جای دهد... (مقتل/الحسین، مقدم، ۲۱۸). گذشته از اینکه پیامبران و امامان در طول تاریخ اولین هشدار دهندگان به حکام جور و زمامداران ستمگر بوده‌اند، و در هر زمان به اقتضای وقت و شرایط، مخالفت خویش را با قول و عمل نسبت به ستمگران ابراز می‌داشتند، و هم تاریخ تشیع مشحون از هشدارهای زبانی و عملی پیروان ائمه اطهار (ع) است که با گفتار منطقی و برخورد جدی همواره از شوکت و اقتدار ستمکاران کاسته‌اند، و آنها را در عرصه زندگی خوار و زبون کرده‌اند.

استخدام در حکومت جائز، در حالی که هرگونه ارتباط و همکاری با ستمگران نهی و تحریم شده، بعضی از افراد به شرط احسان به مردم و گره‌گشایی از کار برادران دینی و دفع شر دشمنان، اجازه یافته‌اند که در دولت جائز مسئولیتی بپذیرند و منصبی را عهده دار شوند، چنانکه در زمان حکومت بنی العباس، علی بن یقظین وزارت هارون را به عهده داشت، و چون از ماندن در این پست ناراحت بود و قصد استعفا داشت حضرت موسی بن جعفر (ع) به او فرمودند: «این کار را (=استعفا) مکن، زیرا که ما را دلخوشی به تو است و برادرانت به تو عزت دارند، و بسا که خداوند به وجود تو شکسته حالی را بهبود بخشد و آتش ظلم مخالفین را به وسیله تو از دوستانش فرونشاند، ای علی کفاره کارهای شما [در این دستگاه] احسان کردن به برادرانتان است، و چنانچه یک کار را متعهد شوی، من سه چیز را برایت ضامن گردم، متعهد باش که هیچیک از دوستانمان به تو مراجعه نکند جز اینکه حاجتش را برآوری و گرامیش بداری، و من ضامنم که هرگز سقف زندانی بر تو سایه نیفتد، و هرگز تیزی شمشیر به بدنت اصابت نکند و هرگز فقر به خانه‌ات راه نیابد، ای علی هر آنکه مؤمنی را خوشحال کند اول خدا بعد پیامبر و سوم ما را خرسند نموده است» (حیة الامام موسی بن جعفر، ۲۵۸/۲). فقها راجع به استخدام از سوی ستمگر در صورتی که امر به معروف و نهی از منکر و یا هر واجب دیگری بدان بستگی داشته باشد، اختلاف کرده‌اند، بعضی آن را جایز و بعضی مستحب، و جمعی آن را واجب دانسته‌اند چنانکه شیخ انصاری در مکاسب به تفصیل در این باره سخن گفته است.

از جمله کارگزاران شیعه در دولت بنی العباس زیاد بن ابی سلمه بود که روزی امام کاظم (ع) هنگام تشریف زیاد به محضر ایشان به او فرمودند: «تو برای سلطان کار می‌کنی؟ عرضه داشت: آری من مردی آبرومند و عیالوار هستم و بیستوانه‌ای ندارم. امام فرمود: ای زیاد چنانچه من از جای بلندی فروافتم که بدبم ریزریز شود برایم خوشایندتر است از اینکه برای یکی از اینان کاری را به

030047 CA/26

الجائزة

في التاريخ والتراث اللغوي عند العرب

د. مسعود بوبو

لمفهوم الجائزة في حياتنا الاجتماعية وقع خاص يحظى بالاهتمام والاعجاب بمن حازها، لما يعنيه الفوز بها من ثبوت تفوق يمتاز به الفرد من المجموع . تفوق في الفكر أو الفن أو أي ضرب من المهارات الأخرى . ومن هنا ربما خطر في بالك أن تتساءل عن أصل الجائزة، وكيف خص العرب بها مستحقيها، ثم كيف استوت مصطلحاً معروفاً في لغتنا العربية؟

وبإدء الرأي نقول: ان للجائزة في تراثنا العربي أصلين، أو وجهين، نلتمس في الوجه الأول لونا مما يسميه المحدثون التأصيل اللغوي ETYMOLOGY الذي اعتمد عليه المفهوم العام . و نلتمس في الوجه الثاني لونا من الحكاية التاريخية، أو المناسبة التي عاشتها طلائع جنود الفتح ابان المراحل الأولى من جهاد المسلمين ونشر عقيدتهم خارج جزيرة العرب .

ويحسن بنا أن نتحرى أيضاً أصل معنى الاجازة لغة وعلى وجه الدقة حتى نتجنب الالتباس أو الخلط بين المعاني الهامشية أو الثانوية التي تفتني بها هذه المادة اللغوية (جوز) فهذا الأصل ذو دلالة حسية حركية تتصل بالمكان . يقال مثلاً: جاز الموضع «جوازاً» اذا سلكه وسار فيه، ويلخص ابن فارس دلالة هذا الأصل بقوله: «الجيم والواو والزاء أصلان: أحدهما قطع الشيء، والآخر وسط الشيء»⁽¹⁾ والذي يعنيننا «هنا»: قطع الشيء . أي انتقال المتحرك من موضع كان فيه الى موضع آخر قاطعاً مسافة ما، قصرت أو طالت . وينطبق هذا

الكلام على كل متحرك من انسان أو حيوان أو غيم أو اعصار أو مركب في الماء أو الفضاء، وربما استعير المعنى للزمن فأعطى مفهوم التجسيم والانتقال . . . ويقولون في المعاجم وكتب اللغة: أجاز الشيء أو الموضع واجتازه اذا خلفه وقطعه بعد أن سار فيه، وربما قالوا: تعداه، ويستشهدون لذلك بقول امرئ القيس في معلقته:

فلما أجزنا ساحة الحي وانتحي بنا بطن حبت ذي قفاف عقتقل

ويروى: ذي حفاف . . . والمجتاز: مجتأب الطريق ومجيزه . . . وجوائز الأمثال والأشعار: ما جاز من بلد الى بلد⁽²⁾ . . . والمجاز والمجازة: المعبر . . . وعليه فالجسر أو القنطرة مجازة النهر . . . فاذا ما تأملت هذه المعاني كلها تجدها حسية الأصل والمنشأ، مادية الدلالة والمفهوم، وارتباط أمثال هذه المفهومات بالجانب الحسي مردّه الى طبيعة الحياة التي كان يعيشها الانسان العربي الذي استخدمها، فلقد كانت الحركة واعمال الأطراف والعضلات أمراً سابقاً لاعمال العقل الذي كان نشاطه أقل . وبدهي أن هذه الظاهرة الحسية تمثل المرحلة المبكرة التي عرفتها أغلب الأمم القديمة في تاريخها الاجتماعي، وأغلب اللغات في ألفاظها، وتعرف هذه الفترة المبكرة من تاريخ لغات البشر بطفولة العقل ومحدودية مشاغله واهتماماته . . .

واذا ما تتبعنا هذه المعاني المأخوذة من مادة (جوز) في المرحلة الاسلامية وجدنا ألواناً من الاستخدامات الجديدة، وهذا يعني أموراً كثيرة، منها: مقدره لغتنا العربية على استيعاب متطلبات العقيدة الجديدة ومعطيات التفكير الاسلامي، كما يعني أن العربية تتصف بطاقة ابداعية معطاء وقادرة على مواكبة نمو العقل وتشعب شؤون الحياة، ويعني - فوق هذا - أن مهارة أصحاب اللغة ذاتها وحيوية التفكير عندهم كفيلتان بالاستجابة لمقولة: (الحاجة أم الاختراع) بما يمتلكون من يقظة الذهن وحسن التدبير والتكيف مع الضرورات . . . ومن هنا ولدوا من هذه المادة، أو وظفوها للأغراض الاسلامية فقالوا: تجوز فلان في صلاته أي خفف: ومنه الحديث: أسمع بكاء الصبي فأتجوز في صلاتي، أي أخففها وأقللها⁽³⁾ . . . وكثيراً ما نسمع أو نقرأ في قضايا الفقه والتشريع عما

حولييات

فَرْع الآداب العَرَبِيَّةِ
(مَعَهَد الآداب الشَّرْقِيَّةِ)

فِي تَكْرِيمِ

الْبَرْوفْسُورِ الْأَبِّ جَانِ مَوْرِيْسِ فِيْهِ

المجلد السادس - أ - بيروت 1991-1992

ISSN 0250-9970

الهدايا في العصر العباسي

دكتوراه (اختصاص) في التاريخ
فاطمة عبدالله مكيه

تميّزت الحضارة العباسية بالوحدة والتنوع، وشهدت ازدهاراً واضحاً بعد أن انفتحت على سائر الحضارات واستفادت من علومها وفلسفاتها. وكان لانصهار الشعوب المختلفة في المجتمع العباسي ولتزاوج العقول والأفكار أثرهما في الحياة الاجتماعية العباسية، حيث دخلت عادات جديدة لم تكن معروفة من قبل كحياة الأبهة والمجد، وأنواع اللهو والترف التي عرفها الخلفاء العباسيون.

وأحد وجوه الظرف العباسي كان التهادي الذي شكّل عادةً قديمة متأصلة في كل البيوتات وعند كل الأسر. فالشعوب البدائية كانت تعرف أسلوب الهدايا الملزمة الذي يقتضي على كل عشيرة أن تقدّم الى عشيرة أخرى هدايا من الأشياء التي تملكها ملكاً جماعياً، في مناسبات دينية واجتماعية، وعلى الثانية أن تردّ الهدية بقيمة متضاعفة. وكانت الهدية شرط الزواج، فلا يكاد يتمّ زواج في أمة بدون أن تصحبه هدية للأقارب، وولائم من جانب الزوج. وتوالى تقديم الهدايا أيام الفرس، فكانت الهدايا من الأمم المجاورة كل حسب منتجات بلادها، وبين الأفراد كل حسب صنعته وعمله.

وكان طبيعياً أن تحتفظ الهدية في رحاب الإسلام بقيمتها كعنصر مهم في البيئة الاجتماعية، فضلاً عن تأثيرها في الحياة السياسية، إذ أكد الإسلام على ضرورتها الاجتماعية لشدّ أواصر الصلة واللحمة بين الناس، وفي تقوية التعاون بينهم وبين الأمم المجاورة. فالرسول ﷺ شجّع على التهادي وحثّ الناس على الإهداء وقبل الهدايا التي كانت تأتيه وأهدى بدوره. وسار الخلفاء الراشدون على نهج النبي، فحين بثّ خالد بن الوليد أمراءه لنشر الدعوة الإسلامية، كانوا يدعونهم الى إحدى ثلاث: الإسلام أو الجزاء أو المنابذة، فاذا وافقوا على الجزية كانوا يرفقونها دائماً بهدايا، وكانت تعتبر هداياهم هذه من الجزاء.

وتبادل الامويون الهدايا حتى إنّها غدت وسيلة لينال الواحد منهم ما يطمح اليه، كهدية الجنيد لهشام بن عبد الملك فلاله من جوهر فولاه على خراسان.

IRCI CA

المخطوط والمطبوع من المصادر المعاصرة والمتأخرة، وأشارت الى ما بين «الذيل» وبين هذه المصادر من تطابق أو اختلاف في المعلومات والتواريخ، وصوّبت ما رأيته مناسباً من الأخطاء في المتن ووضعت بين حاصرتين ونبهت الى الأصل في الهامش، وأما ما خالطني فيه تردد فقد ابقته على حاله منبهاً اليه في الهامش.

٣- رددت النصوص المنقولة الى مصادرها المتاحة، وبيّنت ما في هذه النقول من زيادة أو نقص أو خطأ، أو اختلاف في الرواية.

٤- حاولت ربط القارىء بصورة مستمرة بتطور الأحداث، وذلك بالإحالة الى مراحلها السابقة، واستخلاص تفسير لما جرياتها سواء مما ورد بشأنه نص في «الذيل» أو بالعودة الى المصادر التاريخية الأخرى، وهي خطوة رأيته ضرورية لمواجهة «التبعثر» الإخباري في النص، و«التمدد» الزمني للحادثة الواحدة، واللذين يعدان من سمات المنهج الحولي الذي يقوم عليه هذا التاريخ.

٥- خرّجت الآيات القرآنية الكريمة والاحاديث النبوية الشريفة، وما قدرت عليه من الأشعار، والرسائل، والبيانات، والخطب الرسمية.

٦- عرّفت أسماء الأعلام والشعوب والجماعات والقبائل والأمكنة والكتب، ولم أجمع في حاشية واحدة بين مصدرين مكرّرين طالما أنّ الأصل فيهما يعني عن الآخر.

٧- شرحت الألفاظ والمصطلحات الفنيّة والعلمية والحضارية، ووقفت بالتعليق على كل ما رأيته قيمياً بأن يوقف أو يستوقف خدمة للنص، وتوضيحاً لمقاصده ومرامييه، وسعيّاً وراء تأمين أكبر قدر من الاتصال بينه وبين القارىء.

٨- وأخيراً، واستكمالاً لما سلف من خطوات، فقد قمت بوضع فهراس تحليلية لما اصطلح عليه من «مواد» في صناعة الفهرسة، لتسهيل الرجوع الى الكتاب، وتحقيق الانتفاع به.

Hediya poselinde

28 OCAK 1997

جامعة الأزهر
كلية الشريعة والقانون
بطنطا

Calge 030047
Kumar 111356

مجلة

مجلة الشريعة والقانون

بطنطا

مجلة علمية محكمة

03000

الجوائز و المقامرات في ميزان
الشريعة

جوائز الإيداعات المصرفية

الدكتور / عبد العزيز خليفة القصار
(باحث رئيس)
كلية الشريعة - جامعة الكويت

الدكتور / يوسف حسن الشراح
(باحث مشارك)
كلية الشريعة - جامعة الكويت

431-482

العدد الثامن عشر
١٤٢٥هـ - ٢٠٠٥م